

Jiří RŮŽIČKA

Hledání transcendentálního historismu.

(K teoretickým předpokladům archeologické metoda Michela Foucaulta)

Fakulta humanitních studií UK

Práce, kterou Jiří Růžička předkládá jako svou disertaci, je promyšlený pokus vyložit Foucaultovo dílo jako jednotu, jakkoli „průběžnou“, to jest rozvíjející se a vnitřně proměňující. Originalita tohoto pokusu spočívá v tom, že jádrem výkladu (stejně jako předpokládaným jádrem Foucaultova myšlení jako celku) se zde stává *Archeologie vědění*, avšak nikoli jen jako „rozprava o metodě“, nýbrž především jako expozice určité základní myšlenkové osnovy, jež je určující jak pro předchozí, tak i pro následující *směrování* Foucaultových textů, ať archeologických, genealogických či jiných. *Archeologie* je tedy cosi jako krystalizační jádro, a to i proto, že Michel Foucault v této knize vysvětluje své základní pojmy (diskurs, výpověď aj.), z nichž se pak odvíjí jeho myšlení a v nichž se také zřetelněji ustavuje i základní napětí tohoto myšlení, které vede k tomu, že například pojem „výpověď“ ustupuje do pozadí (aniž to ale nutně znamená nějakou zásadní proměnu již zmíněného směrování). Jiří Růžička zaměřuje svou pozornost především k tomuto napětí, ale právě proto je středem jeho interpretace sám filosofický protimluv, kterým Foucault sám své myšlení označil, totiž *transcendentální empirismus*.

To je ovšem až příliš stručná charakteristika, která spíše zakrývá než ukazuje originalitu posuzované práce (jak pokud jde o její vlastní vypracování, tak pokud jde o srovnání se sekundární literaturou). Jiří Růžička totiž velmi pečlivě analyzuje toto téma jednak v jeho variacích či jemu blízkých pojmech, v nichž je toto napětí přítomno (šťastný pozitivismus, historické apriori, imanentní pojetí zlomu apod.), jednak v různých analytických rovinách: napětí foucaultovského díla nechce zrušit, nýbrž chce ukázat, jaké problémy je schopno postupně odhalovat.

Pro ty, kdo jsou blíže obeznámeni s Foucaultovým dílem, je ovšem nesmírně cenná již detailní analýza jednoho ze základních pojmů archeologie, totiž pojmu „výpověď“ - Foucault se záměrně vyhýbá její přesné „definici“. Jiří Růžička respektuje tuto zdrženlivost, ví, proč tak Foucault činí, avšak současně s tím je schopen tento pojem „re-konstruovat“, pokud jde o jeho různé aspekty a souvislosti, což je velmi přesvědčivé zejména tam, kde srovnává (hermeneutika, fenomenologie, strukturalistická lingvistika, teorie řečových aktů), tedy nechává význam tohoto pojmu „vyvstat“, aniž jej fixuje, ale aniž zůstává jen u negativních vymezení (čím vším není), protože v každé komparaci vychází najevo určitý aspekt „specifické difference“ foucaultovského úzu tohoto pojmu. A totéž i ve vztahu k síti tradičních filosofických pojmů (subjekt, kontext, řeč apod.). Význam pojmu se ukazuje současně s tím, jak se ozřejmují přesnější významy jiných (podobně nejasných) Foucaultových termínů, například když „výpověď“ funguje jako „pozitivita“ v „poli stabilizace“ (str. 73-74). Toho všeho dosahuje autor disertace velmi precizní analýzou s oporou v textech, ale současně demonstruje, jak je třeba Foucaulta číst – jako velmi propracovanou myšlenkovou stavbu, v níž má vše jasně určené, nutné místo, aniž by to byla stavba statická: Foucault stále systematizuje základní napětí – *transcendentální empirismus*. A to je třeba mít na mysli stále: jeho „pozitivity“ nejsou

empirické danosti, jeho „apriori“ nejsou transcendentální, nýbrž „historická“, jeho zlomy nejsou cosi, co je přístupné jednoduchému kauzálnímu výkladu, protože jeho „dějiny“ nejsou teleologie, ale nejsou teleologie právě proto, protože jejich zlomy nemají jednoduchý kauzální výklad (velmi názorné je v této věci např. srovnání s Husserlovou *Krisis* a fenomenologickou dějinností jako jiné verze ideje v regulativním smyslu – v tomto ohledu je vidět, jak důležité je, že Jiří Růžička nezačíná teprve *Archeologií*, nýbrž jde k textům, které jí předcházely, např. k „dějinám pohledu“ ve *Zrození kliniky* a k tématu diskontinuity a rozpadu dichotomie empirické-transcendentální v moderní *epistémé*, jak j o něm řeč ve *Slovech a věcech*).

Právě proto, že autorovy analýzy jsou tak detailní a precizní, je také možný „kritický“ pohled na celý Foucaultův projekt. „Kritický“ však neznamená jednoduché odmítání či nalézání rozporů: kritika je založena v určité „križi“, kterou je tento Foucaultův projekt sám (*transcendentální empirismus* je „kritický pojem“), to jest zkoumá „napětí“ samo a zkoumá, jak s ním vlastně filosoficky pracovat (*transcendentální empirismus* je pojem, kterým je tradiční filosofie vlastně zrušena). Historické apriori je enigmatické faktum: je nesporné, že Foucaultovy knihy ukazují existenci „formací“, ty jsou ale historické proto, protože se v dějinách „vynořují“, jejich analýza ukazuje, že je za nimi „řád“, ale tento řád nelze jednoznačně připsat nějaké tradiční „racionalitě“ (například v její moderní podobě transcendentální subjektivity anebo strukturalistického „non-subjektu“). Za velmi pozoruhodný pokládám Růžičkův pokus vyrovnat se s tímto napětím tak, že se pozornost obrátí k podmínkám možnosti archeologického pohledu samého, to jest k jeho obtížně nahlédnutelné schopnosti zahlédnout za hranice „pozitivity“, aniž by to znamenalo vágní odkaz k Vnějšku. Skutečně si myslím, že cesta přes podnět freudovského symptomu k vnímání „inkoherencí“ uvnitř určitého (zdánlivě) sourodého celku je zde velmi schůdná, a že skutečně je možné mluvit o „imanentním pojetí zlomu v rámci teorie formací“ (str. 143). To je promyšlená interpretace, která současně legitimuje postup celé práce, protože vychází jak z „archeologie“, tak i z textů pozdějších, a například je velmi dobře ověřitelná i na knize *Dozírat a trestat*, jakkoli zde je již centrálním tématem dvojice moc-vědění. A tímto způsobem je pak rovněž možné nahlédnout specifický foucaultovský význam slova „událost“.

To vše jsou poznámky, které se týkají spíše celkové stavby. Práce je však nesmírně propracovaná a detaily, ať jakkoli by bylo lákavé diskutovat i o nich, nelze než ponechat stranou. I zde je ale patrná jemnost analýzy, například v souvislosti s „řečí“ a „výpovědí“ (výpovědi jako podmíněné a pozitivní současně – není rozpor, pokud modifikujeme „performativnost“: podmínění, to jest sám akt vypovídání, je podmiňující vzhledem k výsledku tohoto aktu, jímž je ustavení „pozitivity“ v jim příslušném poli, tedy ustavení určité diskursivní formace – viz str. 97). Přesné je vymezení (opět v souvislosti s výpovědí) „jiné“ pravidelnosti a odlišení homogenity na jedné straně a analogie či identity na straně druhé (na straně lingvistiky např.). Možná by stálo za bližší průzkum, do jaké míry fakt, že výpověď je cosi jako řeč vztahující se ke své vlastní existenci, souvisí s nečetnými Foucaultovými texty k literatuře (řeč se zde obrací k sobě, ale ve spirále, takže se nikdy nedokáže uzavřít do sebe, čehož konstatováním jsou některé literární texty), ale to jsou otázky, k nimž Růžičkova disertace inspiruje čtenáře, tedy svědectví o tom, že jde o práci mimořádně hodnotnou. (Protože nechci tento posudek

přetěžovat, nechávám – ač velmi nerad zcela stranou Přílohu, srovnávající Foucaultovo a Althusserovo čtení Marxe.)

Myslím, že moje hodnocení je již zřejmé: práci pokládám za mimořádnou, a to jak pokud jde o suverénní zvládnutí tématu, tak i pokud jde o originalitu přístupu. Protože mohu srovnávat, vím, o čem mluvím.

Práce je publikovatelná, byť s větším užitekem ji čte ten, kdo zná knihy Michela Foucaulta. Ale i to je další kladný bod v její prospěch.

Pokládám ji za výbornou a navrhuji k úspěšnému obhájení.

Miroslav Petříček
Ústav filosofie a religionistiky FF UK

31. V. 2010